

випускників школи формувались стійкий інтерес до права, уміння аналізувати навколишню дійсність з правової точки зору, розуміння важливої ролі права, правового регулювання в сучасному житті. Знання повинні забезпечити розуміння духу законів, принципів державного права. Джерела правової культури містяться в усій системі організації виховання молоді. В основі такої системи – самоуправління і дисциплінованість.

Вирішальну роль у превентивному вихованні учнів відіграє особистість учителя, авторитет батьків. Педагоги і батьки повинні поводитись так, щоб учні прагнули спілкуватися з ними, ділитися думками і сумнівами, успіхами і невдачами.

Цілком зрозуміло, що забезпечити правовиховну роботу з учнями може тільки учитель, який добре обізнаний з основними положеннями юридичної науки, добре знає методiku озброєння учнів правовими знаннями, формування у них правової свідомості, вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки.

Вирішальну роль у формуванні правової культури учнів відіграє профілактика деструктивної поведінки, хибного способу життя, тобто профілактика правового виховання. Це творчий трансформований підхід до виховання, спрямований на вирішення мети і завдань правової практики, яка в сучасних умовах розвитку різних соціальних інституцій дещо випередила теорію.

До правової роботи з учнями ми залучали батьківський комітет школи. Передусім ефективність роботи з сім'ями знижується через недостатню поінформованість класних керівників про поширення сімейного неблагополуччя і його характер. Так, понад 40 відсотків класних керівників не знають про наявність у класі учнів із сімей, в яких батьки ухиляються від виховання дітей, біля 30 відсотків – не знають про наявність конфліктних сімей, понад 40 відсотків – не інформовані про сім'ї тих учнів, де відсутні єдині вимоги до виховання дітей. У той же час педагогічні дослідження показують, що із сімей, для яких характерна загальна позитивна спрямованість, виходить 19 відсотків важковиховуваних підлітків, а із сімей з негативною спрямованістю – 41 відсоток таких неповнолітніх.

Під час аналізу причин правопорушень іноді недооцінюють силу і характер впливу виховання в сім'ї. А він буває настільки значний, що школа при несвоєчасному втручанні вже нездатна виправити становище. Випадки неправильного виховання в сім'ї не можна нейтралізувати лише впливом школи. З батьками, які не займаються вихованням дітей або шкідливо впливають на них, треба вести спеціальну роботу спільними зусиллями органів освіти, правоохоронних органів і громадськості.

Найбільш перспективними напрямками подальшої роботи є розробка науково-обґрунтованих методичних рекомендацій з питань формування в підлітків першооснов правової культури у позаурочній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Игры, обучение, тренинг. Под редакцией Бондаренко В.В. – М.: Новая школа. – 1996. – 25 с.
2. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – Х. – 1999. – 165 с
3. Психологічні основи гуманізації освіти: Книга для вчителя / За редакцією Г.О. Балла. – Київ – Рівне, – 1996. – 120 с.
4. Буянов М.І. Основи психотерапії дітей і підлітків. – К.: Вища школа, 1990. – 191 с.
5. Фіцула М.М. Правове виховання учнів. – 1996. – С. 179.

УДК 37.018

Л. М. Назаренко

РОДИННО-ШКІЛЬНА ВИХОВНА СИСТЕМА ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

В умовах розбудови парадигми особистісно зорієнтованої освіти процес виховання потребує соціальної мотивації, що принципово змінює підходи до організації родинно-

шкільної виховної системи як фактора соціального становлення особистості підлітка. За філософсько-психологічною концепцією С. Л. Рубінштейна, особистість виявляється і формується у взаємодії людини з довкіллям, у здійснюваній нею діяльності й поведінці [3]. Становлення людини як соціальної істоти відбувається у результаті впливу трьох життєвих складових: сім'ї, школи, оточуючого середовища на внутрішні сили розвитку особистості. Але такі соціальні патології, як пияцтво, наркоманія, паління, недооцінка ролі сім'ї в житті суспільства, її матеріальне та духовне зубожіння, недостатня підготовка молодих сімей до виховання дітей, слабка обізнаність батьків щодо сучасних пріоритетів підростаючого покоління, нерівне партнерство школи і сім'ї, де школа виступає лідером-диктатором, спричиняють перешкоди якісному процесу становлення особистості. У зв'язку з цим виникає потреба перегляду та вдосконалення форм інтеграції зусиль сім'ї та школи, спрямованих на забезпечення сприятливих соціально-педагогічних умов для формування та розвитку особистості підлітка.

У практиці виховної роботи школи все частіше застосовується такий термін, як "соціалізація": входження особистості в життя суспільства. Інтерес до соціалізації особистості виник давно. Про це свідчать праці Л.В. Виготського, І.С. Кона, В.О. Сухомлинського, А.С. Макаренка, С.Л. Рубінштейна, в яких вони вказували на взаємозалежність між умовами соціального середовища і розвитком особистості та зазначали необхідність активного опосередкування особистісного розвитку [3]. У сучасній теорії виховання розробляються різні напрями створення передумов соціального становлення нової людини. Серед них слід відмітити теорію соціально спрямованої виховної системи в школі (М.Ю. Красовицький), концепції гуманізації освіти (Ш. Амонашвілі), родинно-сімейного виховання (В.Г. Постовий, П.П. Кононенко, Т.Ф. Алексеєнко, О.М. Докуніна), громадянського виховання (О.І. Пометун). Соціально значимою є парадигма особистісно зорієнтованого виховання (І.Д. Бех), сутність якої полягає у формуванні наукових уявлень: про потреби особистості і суспільства та про особливості їх взаємодії; про можливі цілі і завдання виховання в особистісному і соціальному аспектах. Важливим компонентом соціально спрямованого виховання є визначення соціально-психологічних умов розвитку особистості. У з'ясуванні цього питання вчені спираються на специфічні вікові індивідуальні особливості учнів, характер їх взаємодії з оточуючим середовищем (шкільний колектив, сім'я, друзі).

Метою даної роботи було дослідити взаємозв'язок між характером родинно-шкільної виховної системи та процесом становлення особистості підлітка.

Необхідність у соціалізації виникає у дітей ще в молодшому шкільному віці. Але якщо на ранньому етапі соціального становлення особистості рівень відносин визначають дорослі, то в підлітковому віці (12–15 років) більшої значимості набуває соціальне оточення. У цей час відбувається інтенсивне формування особистості, значне зростання моральних та інтелектуальних сил, розпочинається перехід від дитинства до юності у фізичному, психічному, соціальному відношенні. Значних змін зазнає психічна діяльність підлітка, зростає контроль кори головного мозку над інстинктами та емоціями. Помічається прагнення до самостійності й властивих дорослим форм поведінки [2]. У цей період значно змінюється соціальний статус підлітка, розширюється коло його обов'язків, відбувається зміна інтересів та ціннісних орієнтирів, визначається напрямок свідомості на самого себе. Усвідомлення себе особистістю відбувається у підлітків в першу чергу в процесі спілкування з оточуючими. У зв'язку з цим ряд психологів вважають спілкування одним із провідних типів діяльності підлітків. Як свідчить дослідження соціальної мережі учнів 6–9 класів Цюрупинської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 (380 респондентів), найбільшої вагомості набуває міжособистісна взаємодія підлітка з ровесниками. Слід зазначити, якщо молодші підлітки (12–13 років) на перше місце у списку тих, на кого вони розраховують, ставлять батьків, а потім вчителів та однокласників, то старші (14–15 років) відводять роль першості шкільним друзям, а школа та сім'я поділяють між собою другорядність у їхній

соціальної мережі. Окремі учні (6% респондентів) взагалі не визначають сім'ю як частину свого соціального оточення.

Для підліткового періоду, який ще визначають як період “дорослішання” є характерним співставлення підлітком свого образу “Я” з образами інших “Я”, а також намаганням “вирости” з опіки дорослих та завоювати їх повагу і довіру. За положеннями І.Д. Беґа, підлітки багато в чому прагнуть користуватися такими самими правами, як і дорослі. Якщо ті враховують їхні прагнення, взаємини з підлітками розвиваються безконфліктно. Це має місце тоді, коли дорослий бачить і поважає в дитині особистість, зберігаючи при цьому позицію ведучого [1]. Процес дорослішання дітей відзначається зменшенням уваги до них батьків. За результатами опитування батьків третина їх це явище пояснюють тим, що дійсно довіряють своїм дітям та вважають їх (що іноді є помилковим) дорослими. Майже половина вказує на брак вільного часу, решта не розуміють всю значущість для підлітка саме сімейного виховання. Усвідомлюють недостатність своєї педагогічної інформованості лише в кожній четвертій сім'ї. У свою чергу, підлітки найвразливішою проблемою “критичного” віку називають непорозуміння, ще гірше – конфлікти з батьками.

Психолого-педагогічні спостереження вказують на те, що саме від сімейного оточення (мови батьків, їх особистого прикладу, проблем, що обговорюються разом, світоглядних інтересів, сімейних взаємин) залежить процес успішного входження особистості підлітка в соціум. Більш ефективно, комфортно для всіх членів родини цей процес відбувається в тих сім'ях, де батьки ініціюють “включення” підлітка до виконання соціальних ролей: член сім'ї, старший брат або сестра, майбутній батько, мати, помічник, наслідувач сімейних традицій. Таким сім'ям притаманні колективне обговорювання родинних проєктів, аналіз подій за день, спільні як праця, так і відпочинок, адекватний розподіл доручень. Слово батьків у них – це порада старших друзів, і лише за суворої необхідності – наказ, але ніколи – погроза. Адже традиційно в сім'ях використовується авторитарний тип стосунків батьків з дітьми. Як результат, в багатьох сім'ях не заведено прислухатися до інтересів дитини, сприймати її такою, якою вона є насправді. Постійне нагадування про фізичну та економічну залежність дитини від волі своїх батьків, неузгодженість домагань дорослих та природних можливостей дітей призводять не лише до конфлікту, насилля, але й спричинюють факти прояву неадекватної поведінки підлітка, призводять до роздвоєння особистості. Найгірший наслідок такого сімейного виховання – асоціальний тип особистості людини в майбутньому. Звична залежність підлітків від старших також переходить в особистісну рису, яка так і називається “залежність”. Як правило, маючи навіть високий інтелект, але нерозвинуту самостійність в прийнятті рішень, дефіцит життєвого досвіду, в підлітка знижується здатність до соціальної адаптації. Підлітки, яких дуже довго опікують в родинному колі і оберігають від труднощів, частіше всього бояться настання дорослості та виявляють особистісну безпорадність. Зовсім інша соціальна роль відведена підліткові в сім'ї, де кожний її член живе “сам по собі”, підліток залишається наодинці зі своїми радощами чи проблемами. За таких умов процес дорослішання відбувається дещо прискорено, але не природньо: дитина змушена дбати про себе сама, набуваючи життєвого досвіду як на позитивних, так і на негативних прикладах. Крім того, в такій ситуації криються витокі або еґоїстичної позиції особистості в соціумі, або відмова взаємодіяти з соціумом. Шкільна статистика вказує на те, що за сучасних суспільно-економічних умов переважає авторитарний тип виховання підлітків в сім'ї, що негативно впливає на загальний процес соціального становлення особистості школяра.

Від рівня сімейного виховання залежить і поширення серед підлітків таких негативних явищ, як паління, вживання алкоголю та наркотичних речовин. На жаль, більшість батьків дітей 15-річного віку не вбачають нічого шкідливого у вживанні ними напоїв з невеликим вмістом алкоголю, а у кожному третьому випадку паління вони обізнані, але сприймають це як вікову норму. Досліджуючи рівень обізнаності батьків про небезпечність наркотичних речовин, лише 9% дали повні правильні відповіді, а 27 % про це чули, але дати пояснення своїм дітям не змогли б. Водночас зазначають підлітки, що

інформацію з даного питання вони отримують насамперед від ровесників, у другу чергу – в період навчального процесу, в останню чергу – від батьків. Опікуючись здоров'ям своєї дитини, батьки найменше часу відводять таким активним методам виховання, як фізичне загартування, організація туристичних подорожей, привчання дітей до режиму дня та виконання щоденних правил особистої гігієни. Недостатньо кваліфіковано надаються батьками перші роз'яснення підліткам стосовно їхніх статевих відносин, які в “перехідний” період викликають у них особливий інтерес. З цього приводу батькам бракує знань з анатомії, фізіології та психології людини. Для багатьох батьків є відкриттям старовинна народна мудрість, що виховання особистості майбутньої дружини, матері покладається на батька, а мати має виховати в синові риси майбутнього батька, голови сім'ї. У цій народній мудрості криється глибока філософія, яка за умови зростання дитини в повній сім'ї сприяє не лише осмисленню підлітком своєї космічно-природної місії, але й сприяє формуванню гуманістично-ціннісних орієнтирів. Саме в родинному колі підліток вчиться бути не лише споживачем, а й трудівником, творцем, господарем власної долі, захисником слабкіших за себе [5]. Останнім часом особливо в батьків молодшого покоління поняття “любов до дитини” асоціюється з забезпечення її необхідними речами, грошовою винагородою за будь-яку допомогу в хатніх справах, а також намаганням “по-дорослому” усунути перешкоди на шляху розвитку дитини (репетиторство, медичні відводи від занять фізичною культурою та інші). Як результат, у поведінці підлітків розвиваються ознаки інфантилізму та прагматизму. Розповідаючи про свої життєві мрії, більшість дітей 13–14 років вказують предмети: велосипед, комп'ютер, дорогий одяг, а на шляху їх досягнення першим чинником вказують кошти, надані батьками. Цікавим є порівняння рейтингів сімейних цінностей, визначених дітьми молодшого шкільного віку та п'ятнадцятирічних максималістів:

Молодші	школярі-підлітки
Любов	повага один до одного
Піклування	справедлива оцінка вчинків
Довіра	взаєморозуміння
Співчуття	доброта
Справедлива оцінка вчинків	піклування
Дружба	невтручання в особисте життя один одного.

Як видно, для підлітків є значимими ті цінності, які визначають їх самостійність, а також стимулюють встановлення позитивних зв'язків з дорослими, дозволяють поєднати життєву мудрість батьків та нетрадиційне мислення дітей, що нагадує “рятувальний круг”: “Я вже дорослий, але ви, батьки, будьте поруч, раптом щось трапиться.” Таке щире зізнання підлітків є безперечним доказом того, що їм потрібна батьківська участь і вони на неї розраховують, коли стикаються з першими життєвими проблемами. Безперечним є і те, що сім'я потребує вчасної кваліфікованої допомоги у вихованні дітей з боку спеціалістів: вчителів, психологів, лікарів; соціальної підтримки та визнання її як найвищої соціальної цінності в суспільстві [6].

На часі формування концептуально нової національної сімейної політики, яка б передбачала впровадження цілісної системи заходів, спрямованих на підвищення виховного потенціалу батьківської родини, стає суттєвою роль партнерства сім'ї та школи в забезпеченні сприятливих умов для соціального становлення особистості. На жаль, сьогодні спільна діяльність школи та сім'ї набуває здебільшого форми нерівного партнерства, де педагог виступає лідером, що володіє правом диктувати спрямованість, зміст та форми бесід з представниками родин. Такий характер співвідношень не можна визнати сучасним та продуктивним. Взаємодія сім'ї та школи полягає в тому, щоб спільними зусиллями домогтися справжнього взаєморозуміння, без якого неможливо розраховувати на повноцінне забезпечення соціально-педагогічних умов для соціального становлення підлітків [4]. Розрізняються декілька форм партнерства. Активне партнерство визначається добровільною участю родин у життєдіяльності школи, позитивною реакцією на педагогічні зауваження та

поради відносно рівня вихованості підлітків, усвідомленням батьками потреби в оволодінні педагогічними знаннями, позитивним прикладом батьків та гуманістичними взаємовідносинами на рівні “учень–батьки–вчителі”.

Конструктивне партнерство вказує на те, що сім'я не відмовляється від участі в життєдіяльності школи, але не виявляє при цьому добровільної ініціативи; батьки беруть до уваги педагогічні зауваження та поради, але не завжди адекватно на них реагують; батьки відвідують форми підвищення своєї педагогічної культури за вимогою класного керівника; приклад батьків не має високої цінності для життєвого досвіду підлітка; рідко, але виникають непорозуміння між учасниками навчально-виховного процесу.

Пасивне партнерство відрізняється відсутністю у батьків інтересу до шкільних справ, байдужим ставленням сім'ї до педагогічних зауважень та порад, відсутністю позитивного батьківського прикладу та доброзичливої атмосфери у стосунках з дітьми, з дорослими членами сім'ї.

Деструктивне партнерство має ознаки відчуження батьків від школи, агресивного ставлення до педагогічних порад, а тим більше, зауважень, негативного прикладу для підлітка, негативною сімейною атмосферою.

Встановлення та розвиток активного партнерства сім'ї і школи потребують оновлення форм та методів виховної роботи з батьками на основі вмілого використання ряду соціально-педагогічних принципів. Сутність першого полягає в тому, що вчителі та батьки активно включаються у спілкування, коли існують обставини, які зумовлюють взаємну потребу та інтерес до спільної праці. З приводу цього є доречним складання соціально-педагогічного паспорта як окремих класних колективів, так і школи в цілому. Для цього класними керівниками, психологом, соціальним педагогом за спеціально складеними програмами вивчаються виховні можливості кожної сім'ї, а також визначаються умови і фактори, які впливають на виконання сім'єю виховної функції. Інформація, що заноситься до паспорта, дозволяє скласти програму виховної роботи з батьками, диференціювати підхід до сімей учнів, визначити шляхи корекції стану сімейного виховання. Як свідчить аналіз ефективності шкільних заходів для батьків більшого впливу на їх свідомість та формування педагогічної компетенції мають соціально-педагогічні тренінги, до участі в яких залучаються родини, які стикаються з вирішенням якоїсь однієї проблеми. Наприклад, батьки підлітків, які мають шкідливі звички або представники неблагополучних сімей, одинокі матері. Зацікавленість в учасників тренінгу забезпечує атмосферу довіри, відкритості думок, що допомагає на закінчення зустрічі скласти програму виходу сім'ї з кризової ситуації, яка є водночас і спільною для всіх і індивідуальною для кожної окремої родини. Крім того, саме тренінги допомагають батькам оволодіти нестандартними методами виховання натомість звичних роз'яснень та переконань. Диференціювати батьків можна і за характером їх готовності до виховання у сім'ї. Останнє розглядається як інтегративна якість, що допомагає батькам ефективно виконувати дії з метою становлення та цілісного розвитку дітей у родині.

Сучасна психологія та соціологія пропонує застосовувати принцип творчого спілкування батьків, яке не тільки збагачує їх інформаційне поле, але й дозволяє розглянути власні виховні проблеми з різних позицій. Дебати, рольові ігри, групові консультації, листування між батьками, батьками та вчителем, проведення тестування батьків та учнів на одну і ту ж тему, відкриті конференції, творчі конкурси, презентації кращого родинного досвіду дозволяють не лише задовольнити потребу батьків у спілкуванні, але й стимулювати їх до спільної роботи.

Встановлення активного партнерства залежить також від побудови взаємовідносин між батьками, вчителями та керівництвом школи з урахуванням принципу толерантності та емпатії. Сам по собі службовий статус класного керівника або директора школи нині має досить неістотне психологічне значення. Лише глибоке знання психологічних вікових особливостей становлення особистості кожної дитини, тактовність, застосування індивідуального підходу при спілкуванні з батьками сприяють ефективності розв'язання спільних проблем. Авторитарна манера відштовхує батьків від школи та є однією з причин

породження конфліктів у родинно-шкільному середовищі. Саме вчитель покликаний позитивно впливати на батьків з обмеженими знаннями з питань етики, культури спілкування, і краще всього це робити власним прикладом. Тому не слід на батьківських зборах привселюдно аналізувати навчальні досягнення дітей, розглядати вади сімейного виховання, занадто відзначати роль окремої родини в розвитку класного колективу. Потрібно готуватися до індивідуальних консультацій для батьків, а ще краще залучати до розмови спеціалістів, батьків з високим рівнем педагогічної культури. Можна застосувати такі інтерактивні техніки, як “коло думок”, “телефон довіри”, “акваріум”, які навчатимуть батьків об’єктивно аналізувати педагогічні ситуації, визначати шляхи вирішення виховних проблем, давати поради, а головне відчувати особисте тяжіння до складного процесу виховання дитини як в сімейному, так і в шкільному колі. Так зростатиме і їх власний авторитет, а засвоєння певного педагогічного мінімуму знань допоможе оволодіти мистецтвом виховання дітей у сім’ї.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

– процес соціального становлення особистості школяра залежить в першу чергу від сімейного оточення;

– на результативність зазначеного процесу впливає характер взаємодії сім’ї та школи.

Школа має сприяти встановленню активного партнерства цих двох соціальних інститутів. Основою такого партнерства має стати єдність у ставленні до дитини; вибудовувати його слід на принципах взаємоповаги, рівноправності, взаємовідповідальності, довіри, творчого спілкування;

– сучасна сім’я потребує педагогічної підтримки, яка сприятиме підвищенню педагогічної культури батьків, поліпшенню умов виховання дітей.

Дослідження процесу соціального становлення особистості школяра не тільки дозволяє по новому визначити місце родинно-шкільного фактора, але й зумовлює необхідність усвідомлення нового статусу загальноосвітнього навчального закладу: соціально-педагогічний комплекс.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Кон І.С. В пошуках себе. – М.: Педагогіка, 1984. – 143 с.
3. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – 424 с.
4. Десятов Т.М., Коберник О.М., Тевлін Б.Л., Чепурна Н.М. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом. – Харків: Видавнича група “Основа”, 2003. – 240 с.
5. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад. школа, 1990. – 107 с.
6. Життєвий потенціал нової школи // Мистецтво життєтворчості особистості. Ред. рада: Доній В.М., Несен Г.М., Сохань Л.В., Єрмаков І.Г. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч. 2. – 936 с.

УДК 378.637

Ю. В. Максимчук

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ КЛУБНОЇ РОБОТИ

Нами була виявлена спроба дослідити основні причини негативного впливу на вирішення питань естетичного виховання студентів – учасників клубної роботи. З цією метою були розроблені спеціальні анкети для письмового і усного опитування викладачів і студентів, запропоновано тести, здійснено кількісне обчислення даних, що характеризують участь студентів у клубній роботі, зроблено аналіз планів, програм, методичного забезпечення – усього, що пов’язане зі створенням певних умов для естетичного виховання студентів у клубі.